

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/3 2020 s. 1125-1135, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

ÇOCUK YAZININDA ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİLERİ, YETERLİKLERİ VE TUTUMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME: KÜÇÜK KARA BALIK ÖRNEĞİ*

Sedat EROL**

Ömer Tuğrul KARA***

Geliş Tarihi: Mayıs, 2020

Kabul Tarihi: Ağustos, 2020

Öz

Değişim ve gelişimin hızlı bir şekilde yaşandığı günümüzde, bireyin eleştirel bir tutum sergilemesi artık bir zorunluluk hâline gelmiştir. Bu bağlamda bireyin dünyaya bakış açısının şekillenmesinde önemli bir yer tutan çocukluk dönemine hitap eden eserlerle sorgulama, değerlendirme ve karar verme gibi becerilerin geliştirilmesi önemli bir durumdur. Bu çalışmada Samed Behrengi'nin "*Küçük Kara Balık*" adlı eseri eleştirel düşünme becerileri, yeterlikleri ve tutumları bakımından incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden belge (doküman) inceleme yöntemi, elde edilen verilerin çözümlenmesinde de betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Bulgulardan çıkan sonuçlara göre özellikle öz düzenleme, yorumlama ve değerlendirme becerilerine sıklıkla yer verilmesi; eserin hem değişime hem de gelişime açık olduğunu göstermektedir. Eleştirel düşünme yeterlikleri bakımından incelendiğinde; başkalarıyla etkileşim kurma, argümanları çözümleme, soru formüle etme ve çözümleme yeterliklerinin eserde sıklıkla kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Eser, eleştirel düşünme tutumları bakımından incelendiğinde ise başkalarının duygularını, bilgi düzeylerini ve entelektüel olgunluk derecelerini değerlendirmeye alma ve eleştirel düşünme yeteneklerini uygulamaya koyma eğiliminin ön plana çıktığı görülür. Tüm bunların sonucunda "*Küçük Kara Balık*"; sorgulayan, keşfeden, yorumlayan bireylerin yetiştirilmesi için önerilecek çocuk kitaplarına bir örnektir.

Anahtar Sözcükler: Küçük Kara Balık, eleştirel düşünme, çocuk.

AN INVESTIGATION ON CRITICAL THINKING SKILLS, COMPETENCIES AND ATTITUDE IN CHILDREN'S LITERATURE: A SAMPLE OF KÜÇÜK KARA BALIK

Abstract

Nowadays, where change and development are experienced rapidly, it has become a necessity for the individual to take a critical attitude. In this context, it is important to develop skills which plays an important role in shaping the individual's perspective to the world. These are the skills such as questioning, evaluation and decision making with works that appeal to childhood. In this

* Bu makale 27-29 Eylül 2018 tarihinde Makedonya'da düzenlenen Uluslararası Türk Kültürü ve Dili Sempozyumu'nda sunulan "Küçük Kara Balık Yapıtında Eleştirel Düşünce" isimli bildirinin genişletilmiş halidir.

** Arş. Gör. Dr.; Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, sedaterol02@hotmail.com

*** Doç. Dr.; Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, tkara@cu.edu.tr

study, “Küçük Kara Balık” by Samed Behrengi has been examined in terms of her critical thinking skills, competencies and attitudes. In this research, one of the qualitative research methods, document (document) review method was used. Descriptive analysis approach was used to analyze the obtained data. According to the results obtained from the findings, especially self-regulation, interpretation and evaluation skills are frequently included. This shows that the work is open to both change and development. When analyzed in terms of critical thinking competencies; It was revealed that the competences of interacting with others, analyzing arguments, formulating questions and analyzing skills were frequently used in the work. When the work is analyzed in terms of critical thinking attitudes, it is seen that some tendencies come to the fore. These; tendencies such as assessing others' feelings, knowledge and intellectual maturity, and putting in practice their critical thinking skills. As a result of all these, “Küçük Kara Balık”; It is an example of children's books to be proposed for raising individuals who question, discover, and interpret.

Keywords: Küçük Kara Balık, critical thinking, child.

Giriş

“Eleştirel” kelimesi köken itibarıyla değerlendirme, yargılama, ayırt etme anlamlarını içeren Yunanca “kritikos” terimine dayanır (Hançerlioğlu, 1996, s. 33). Latinceye “criticus” olarak geçen bu terim, eğitim terimleri sözlüğünde; geçerli mantık yöntemlerinden yararlanarak elden geldiğince nesnel sonuçlara varma süreci olarak ifade edilmiştir (Oğuzkan, 1993).

Eleştirel düşünme; kişinin kendi kendini yönlendirdiği, disipline ettiği, izlemeye aldığı ve doğruladığı bir süreçtir. Önemli görülen sorunların tespit edilmesiyle başlayan bu süreçte; birey gerekli bilgileri toplar, yorumlar, çözümler ve değerlendirir. Gerekli olduğunda başkalarıyla etkili bir iletişim kurar (Paul ve Elder, 2006, s. 4). Bu yönüyle kişiyi araştırmaya, netliği aramaya, entelektüel risk almaya yönelen eleştirel düşüncenin, iyi düşünebilen bir bireyin temel özellikleri arasında yer aldığı söylenebilir (Seferoğlu ve Akbıyık, 2006, s. 195). Çünkü entelektüel bir merak sahibi olanlar, bazı durumların çoklu yaklaşımlar gerektirdiğini ve kesin cevapları olmayan bazı sorular olduğunun farkına varırlar (Thompson, 2011, s. 2). Bu farkındalık sayesinde de zengin düşünce dünyasına sahip olurlar. Eleştirel düşünen bireylerin karşılaştığı problemlere gerçekçi çözümler üretmesi, yeni fikirlere açık olması, olaylara ve kişilere farklı açılardan bakabilmesi bu durumu açıklayan önemli durumlardır (Demir ve Baş, 2019, s. 987). Bu bakımdan bilginin hızla artmakta ve yayılmakta olduğu günümüz koşullarında, bireylerin eleştirel düşünme becerilerine sahip olmaları hayati bir önem taşımaktadır (Akar ve Kara, 2016, s. 1344).

Eleştirel düşünme, aniden ortaya çıkan veya kısa süre içerisinde kazanılan bir beceri değildir. Çocukluk çağında, soyut işlemler dönemine geçişle beraber mantıksal kuralların aranmaya başlandığı ve doğruluğun sorgulandığı bilişsel işlemlerle beraber bireyin eleştirel düşünme süreci başlamış olur. Bu bakımdan somut işlemlerden soyut işlemlere geçişin yaşandığı çocukluk döneminin kritik bir dönem olduğunu söylemek mümkündür.

Çocuk algısı ve anlayışının değiştiği günümüz dünyasında, çocuk kavramı gittikçe önem kazanmakta ve özel bir alan hâline gelmektedir. Çünkü gelişime ve ilerlemeye açık toplumlar her açıdan sağlıklı ve iyi yetişmiş bireylere, dolayısıyla temelleri sağlam atılmış bir çocukluk dönemine ihtiyaç duymaktadır. Merak, keşif ve öğrenmeye açık olan çocuklar; kendine özgü birtakım gelişimsel özellikler gösteren, kendi ilgi alanı ve algılarına göre tepkiler veren varlıklardır (Arıcı, 2016, s. 1-2). Küçük yaşlardan itibaren değerlendirme yapma ve karar verme isteği taşıyan çocuklar, özellikle somut düşüncelerden soyut düşüncelere geçtiği dönemde,

eleştirel yönde düşünmeye ağırlık verirler. Karşılaştıkları problemlerin çözümünde, mantıksal yollar arar, alternatif çözüm önerileri düşünürler (Şahin, 2015, s. 12). Bu süreçte geniş hayal dünyası içerisinde farklı çözüm önerilerini bulmaya çalışan çocuklar, düşünmeye ve keşfetmeye odaklanarak bilişsel gelişimlerini sürdürürler (Güleryüz, 2002, s. 48). Bu bakımdan birçok propaganda ve ikna çabalarına maruz kalındığı ve mantıksal kurallar doğrultusunda bilişsel işlemlerinin gerçekleştirildiği çocukluk döneminde çocukların düşünme, karşılaştırma, eleştirme gibi bilişsel süreçlerini işleten yapıtları okumaları gelişimleri açısından önemli bir durumdur (Tompkins, 2006, s. 53; Sever, 2017, s. 55).

Çocuk yazınının amaçları arasında; bağımsız düşünebilen, iyi, seçici ve eleştirel düşünceye sahip bireyler yetiştirmek vardır (Baumgärtner, 1975, s. 67'den akt. Dilidüzgün, 2018, s. 125). Bu amaç doğrultusunda, çocuk yazını yapıtlarında kurallar koymak, yaptırımcı yargılar oluşturmak yerine neden-sonuç ilişkisi kurarak çocukların anlamlandırma yapabilecekleri yaşam durumları sunulmalıdır. Bu durum bir bakıma hazır bilgileri sorgulayan, irdeleyen, zihinsel süzgeçten geçiren bireyler yetiştirmeyi amaçlayan çağdaş eğitim sistemlerinin de gerektirdiği bir zorunluluktur (Nas, 2003, s. 175; Sever, 2015, s. 86).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Teknolojik imkânların hızla geliştiği ve anlık iletişimin kurulduğu dijital çağda, özellikle çocuklar birçok uyarıcıya maruz kalır. Gelişimleri itibariyle kritik bir dönemde bulunan çocukların bu süreçte sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için her uyarıcı mantık süzgecinden geçirebilmeleri, alternatif düşünceleri değerlendirebilmeleri ve bilişsel işlemler aracılığıyla doğru uyarıcıları ayırt edebilmeleri gerekir. Bu bağlamda, çocukları hayata hazırlayan, onların birçok açıdan gelişimini destekleyen çocuk yazınının önemli bir etkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Çocuk yazınının önemli yapıtlarından biri olan *Küçük Kara Balık* adlı eseri, eleştirel ögeler bakımından incelemeyi amaçlayan bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. *Küçük Kara Balık* eseri eleştirel düşünme becerileri bakımından hangi niteliklere sahiptir?
2. *Küçük Kara Balık* eseri eleştirel düşünme yeterlikleri bakımından hangi niteliklere sahiptir?
3. *Küçük Kara Balık* eseri eleştirel düşünme tutumları bakımından hangi niteliklere sahiptir?

Yöntem

Küçük Kara Balık eserini; eleştirel düşünme becerileri, yeterlikleri ve tutumları bağlamında incelemeyi amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Analiz edilen belgeler, tepkisel olmayan ve çalışılan konu bağlamında uygun olan belgelerdir. Bu tür araştırmalar, anlamın ortaya çıkması, belirsizliklerin ortadan kalkması için araştırmacının ihtiyacı olan veriyi, gözlem veya görüşmeye gerek kalmadan elde edebilmesine yardımcı olur (Merriam, 2015, s. 155; Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırma Materyali

Nitel araştırmalarda, araştırmada kullanılacak belgelerin amaca yönelik seçilmesi önemli bir durumdur (Creswell, 2017, s. 189). Bu bağlamda, çocuk yazınının önemli eserlerinden biri olan *Küçük Kara Balık* adlı eser araştırma materyali olarak belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Eleştirel düşünme becerileri, yeterlikleri ve tutumları olmak üzere üç ana tema üzerine odaklanılan bu araştırmada elde edilen verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Betimsel analiz yaklaşımında; öncelikle veri analizi için bir kavramsal çerçeve oluşturulur ve oluşturulan bu tematik çerçeve doğrultusunda veriler tanımlanır, açıklanır, düzenlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 256).

Araştırmada kavramsal çerçeve ve temaların belirlenmesinde ilgili alanyazın incelenmiş; eleştirel düşünme beceri, yeterlik ve tutumlarıyla ilgili temel kavramlar ve bu kavramların nitelikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte eleştirel düşünmeyle ilgili araştırma yapan üç alan uzmanından görüş alınmıştır. Hem alanyazında temel çalışmalar olarak tespit edilmesi hem de uzman görüşünde uygun görülmesi sonucunda eleştirel düşünme becerileri ile ilgili olarak Facione ve diğerlerinin (2000), eleştirel düşünmeye özgü yeterlik ve tutumlarda ise Ennis (1987)'in belirlediği ölçütler kavramsal çerçeve ve temaların oluşturulmasında temel alınmıştır. Bu bağlamda araştırmada oluşturulan kavramsal çerçeve ve temalar şu şekildedir:

1. Eleştirel Düşünme Becerileri (Facione vd., 2000: s. 21):

- Yorumlama
- Çözümleme
- Değerlendirme
- Çıkarsama
- Tanımlama
- Öz düzenleme

2. Eleştirel Düşünmeye Özgü Yeterlikler (Ennis, 1987):

- Bir soruya yoğunlaşma
- Argümanları çözümleme
- Soru formüle etme ve çözümleme
- Bir kaynağın geçerliliğini değerlendirme
- Gözlem raporlarını gözleme ve inceleme
- Sonuçları hazırlama ve değerlendirme
- Tümevarımları hazırlama ve değerlendirme
- Değer yargılarını formülleştirme ve değerlendirme
- Terimleri tanımlama ve tanımları değerlendirme

- Sayıltıları inceleme
  - Bir eylemin karar süreci aşamalarına uyma
  - Başka kişilerle etkileşim kurma
3. Eleştirel Düşünceye Özgü Tutumlar (Ennis, 1987):
- Bir problemi açık bir biçimde sunma kuşkusu
  - Olguların nedenlerini araştırma eğilimi
  - İyi bilgilenmek için bilgi toplama eğilimi
  - Geçerli kaynakları kullanma
  - Genel durumu hesaba katma
  - Temel konu hakkındaki dikkati sürdürme
  - Başlangıçtaki düşünceyi koruma kuşkusu
  - Sunulan farklı perspektifleri inceleme
  - Açık bir düşünce ifadesi
  - Olgular doğruluyorsa ya da nedenler yeterli ise bir pozisyonu benimseme ya da değiştirme eğilimi
  - Açıklamaların, konunun elverdiği ölçüde araştırılması
  - Karmaşık bir bütünlüğün kısımları ortaya konduğunda, düzenli bir sıra izleme
  - Eleştirel düşünce yeteneklerini uygulamaya koyma eğilimi
  - Başkalarının duygularını, bilgi düzeylerini ve entelektüel olgunluk derecelerini değerlendirmeye alma

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırmanın geçerlik ve güvenirligini sağlamak amacıyla Türkçe eğitimi alanında eleştirel düşünme üzerine araştırmalar yapan iki alan uzmanından destek alınmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin benzerlik ve farklılıklarını belirlemek ve nesnelligi sağlamak amacıyla bu iki uzman tarafından kodlama ve karşılaştırma işlemleri gerçekleştirilmiştir. Kodlayıcılar arası görüş birliğini tespit etmek için Miles ve Huberman (1994)'in güvenirlilik formülü (Güvenirlilik = görüş birliği / görüş birliği + görüş ayrılığı X 100) kullanılmıştır. Yapılan işlem sonucunda kodlayıcılar arası uyum %86 olarak hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arası güvenirlilik oranının %80'in üzerinde çıkması, Miles ve Huberman (1994)'a göre araştırmanın güvenirligi için yeterlidir.

Bulgular

Bu bölümde çocuk yazınının önemli eserlerinden biri olan *Küçük Kara Balık*; eleştirel düşünme becerileri, yeterlikleri ve tutumları bakımından incelenmiş ve elde edilen veriler tablolar hâlinde sunulmuştur. *Küçük Kara Balık* eserinde tespit edilen eleştirel düşünme becerilerine ilişkin ögeler ve bu ögelerin frekans ve yüzde değerleri Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Küçük Kara Balık Eserinde Eleştirel Düşünme Becerilerine İlişkin Bulgular

Eleştirel Düşünme Becerileri	f	%
Çözümleme	6	24
Öz düzenleme	5	20
Yorumlama	5	20
Değerlendirme	4	16
Çıkarılma	3	12
Tanımlama	2	8
Toplam	25	100

Tablo 1 incelendiğinde, *Küçük Kara Balık* eserinde tespit edilen eleştirel düşünme becerilerine ilişkin ögelerin; çözümleme, öz düzenleme, yorumlama, değerlendirme, çıkarılma, tanımlama olmak üzere altı kategoride toplandığı görülmektedir. Eleştirel düşünme becerilerine ilişkin tespit edilen ifadeler şöyledir:

Çözümleme: “Dünya, şu kara kayanın çevresinde dolaştığımız dereden mi ibaret? Burada sürekli dolaşıp zaman tüketmek şart mı? Öğrenmek istiyorum. Başka türlü bir dünya var mı bu derenin dışında?” (s. 8).

Öz düzenleme: “Nasıl umuturuz seni Küçük Kara Balık? dediler. Sen bizi sanki bir uykudan uyandırdın. Bize öyle şeyler anlattın ki, kırk yıl düşünsek aklımıza gelmezdi” (s. 14).

Yorumlama: “Görgüsüz olmasaydınız, herkesin beğenilecek bir özelliğinin olduğunu anımsardınız” (s. 16).

Değerlendirme: “Ben ödleğ ödleğ değilim! Gözlerime inanırım. Akluma yatmayan işe ise hiç girmem” (s. 20).

Çıkarılma: “Eğer deremiz akıyorsa mutlaka bir yere ulaşması gerekmez mi? Nerede birikiyor bu kadar su? Her şeyin bir başlangıcı ve bir sonu olduğunu biliyoruz. Gecenin ulaştığı bir gündüz, gündüzün ulaştığı bir gece var” (s. 8).

Tanımlama: “Apaçık bir gerçekle yüz yüze geliyorum. Bunun çok önemi var mı ki? Önemli olan benim ölü ya da diri, başkalarını nasıl etkilediğimdir” (s. 41).

Küçük Kara Balık eserinde tespit edilen eleştirel düşünme yeterliklerine ilişkin ögeler ve bu ögelerin frekans ve yüzde değerleri Tablo 2’de yer almaktadır:

Tablo 2: Küçük Kara Balık Eserinde Eleştirel Düşünme Yeterliklerine İlişkin Bulgular

Eleştirel Düşünme Yeterlikleri	f	%
Başka kişilerle etkileşim kurma	5	23,8
Argümanları çözümleme	4	19
Soru formüle etme ve çözümleme	4	19
Değer yargılarını formülleştirme ve değerlendirme	3	14,3
Sonuçları hazırlama ve değerlendirme	3	14,3
Terimleri tanımlama ve tanımları değerlendirme	2	9,6
Toplam	21	100

Tablo 2 incelendiğinde, *Küçük Kara Balık* eserinde tespit edilen eleştirel düşünme yeterliklerine ilişkin ögelerin; başka kişilerle etkileşim kurma, argümanları çözümleme, soru

formüle etme ve çözümlenme, değer yargılarını formülleştirme ve değerlendirme, sonuçları hazırlama ve değerlendirme, terimleri tanımlama ve tanımları değerlendirme olmak üzere altı kategoride toplandığı görülmektedir. Eleştirel düşünme yeterliklerine ilişkin tespit edilen ifadeler şöyledir:

Başka kişilerle etkileşim kurma: “*Elbette bazı konuşmalardan kendime pay çıkardığım olmuştur*” (s. 8).

Argümanları çözümlenme: “*Bu su birikintisinin nereden geldiğini düşünelim önce. Ardından burasının dışında olanları...*” (s. 17).

Soru formüle etme ve çözümlenme: “*Şu su birikintisinden hiç dışarı çıkmadınız öyle mi? Öyleyse dünyayı gezmekten nasıl söz açabiliyorsunuz?*” (s. 16).

Değer yargılarını formülleştirme ve değerlendirme: “*Kendime karşı dürüst olmak istiyorum. İleriki yıllarda bilgisiz bir yaşlı gibi köşeye çekilip boşu boşuna tükenen yıllarım için yakınmak istemiyorum*” (s. 10).

Sonuçları hazırlama ve değerlendirme: “*Şimdi beni dikkatle dinle! Ben sağa sola giderek çırpınacağım. Karabatağı huylandıracağım. O gıdıklanacak ve bu sırada ağzını açıp gülmeye başlayacak. İşte tam o sırada sen hızla dışarı fırla!*” (s. 44).

Terimleri tanımlama ve tanımları değerlendirme: “*Kara Balık, suyun her yanını merak ediyordu. Suyun bir yüzüne, bir dibine dalıyor, bu yabancı suları tanımak istiyordu*” (s. 39).

Küçük Kara Balık eserinde tespit edilen eleştirel düşünme tutumlarına ilişkin ögeler ve bu ögelerin frekans ve yüzde değerleri Tablo 3’te yer almaktadır:

Tablo 3: *Küçük Kara Balık* Eserinde Eleştirel Düşünme Tutumlarına İlişkin Bulgular

Eleştirel Düşünme Tutumları	f	%
Başkalarının duygularını, bilgi düzeylerini ve entelektüel olgunluk derecelerini değerlendirmeye alma	6	26
Eleştirel düşünce yeteneklerini uygulamaya koyma eğilimi	5	21,7
İyi bilgilenmek için bilgi toplama eğilimi	3	13,1
Temel konu hakkındaki dikkati sürdürme	3	13,1
Açık bir düşünce ifadesi	3	13,1
Olgular doğruluyorsa ya da nedenler yeterli ise bir pozisyonu benimseme ya da değiştirme eğilimi	2	8,7
Genel durumu hesaba katma	1	4,3
Toplam	23	100

Tablo 3 incelendiğinde, *Küçük Kara Balık* eserinde tespit edilen eleştirel düşünme tutumlarına ilişkin ögelerin; başkalarının duygularını, bilgi düzeylerini ve entelektüel olgunluk derecelerini değerlendirmeye alma, eleştirel düşünce yeteneklerini uygulamaya koyma eğilimi, iyi bilgilenmek için bilgi toplama eğilimi, temel konu hakkındaki dikkati sürdürme, açık bir düşünce ifadesi, olgular doğruluyorsa ya da nedenler yeterli ise bir pozisyonu benimseme ya da değiştirme eğilimi, genel durumu hesaba katma olmak üzere yedi kategoride toplandığı görülmektedir. Eleştirel düşünme tutumlarına ilişkin tespit edilen ifadeler şöyledir:

Başkalarının duygularını, bilgi düzeylerini ve entelektüel olgunluk derecelerini değerlendirmeye alma: “*Ömrümüz boşa geçti.’ diye hayıflanan yaşlı balık amcalar beni hep düşündürür*” (s. 8).

Eleştirel düşünce yeteneklerini uygulamaya koyma eğilimi: “Ben bu kepçenin dibindeki ölü balıkların arasına girip ölmüş gibi yapacağım. Bakalım kepçelikuş, söz verdiği gibi bırakacak mı sizi?” (s. 35).

İyi bilgilenmek için bilgi toplama eğilimi: “Gidip bu derenin ulaştığı yeri bulacağım. Bir düşün anneciğim, günlerdir derenin boyunu düşünüyorum. Bu işin içinden çıkamıyorum. (...) Gidip bulacağım derenin ulaştığı yeri” (s. 7).

Temel konu hakkındaki dikkati sürdürme: “Küçük Kara Balık yalnız kalınca yoluna koyuldu. (...) Kendi kendine bazı sorular soruyor ve yanıtlarını arıyordu: Bu dere denize mi ulaşıyor yoksa?” (s. 24).

Açık bir düşünce ifadesi: “Eğer yüz kez de bu su birikintisinde yaşasan, yine bilgisiz kalacaksın!” (s. 18).

Olgular doğruluyorsa ya da nedenler yeterli ise bir pozisyonu benimseme ya da değiştirme eğilimi: “Küçük bir balık suyun dışında ne kadar kalabilir ki? Can çekişiyordu. Bu nedenle bir an önce karabatağın avını yutmasını diledi. Çünkü onun karnında su vardı. Bir süre daha yaşayabilirdi” (s. 41).

Genel durumu hesaba katma: “Eğer deremiz akıyorsa mutlaka bir yere ulaşması gerekmez mi? Nerede birikiyor bu kadar su? Her şeyin bir başlangıcı ve bir sonu olduğunu biliyoruz” (s. 8).

Sonuç ve Tartışma

Eleştirel düşünme, günümüz eğitim programlarının temel aldığı 21. yüzyıl becerileri içerisinde yer alan önemli bir beceridir. Thompson’a (2011) göre örgün eğitimin öğrenciyi kazandırabileceği en değerli beceri eleştirel düşünmedir. Bireyin bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimi doğrultusunda eleştirel düşünme becerilerini de geliştirmesi günümüz dünyasında artık kaçınılmaz bir durumdur. Birçok uyarıcıya maruz kalınan çocukluk dönemi bu anlamda kritik bir öneme sahiptir. Çünkü çocukluk döneminde kazanım süreci başlayan eleştirel düşünme becerileri, yeterlikleri ve tutumları bireyin yaşamı boyunca etkili olur ve kalıcı izler bırakır. Bireye beceriyi kazandırmanın en önemli yollarından biri, çocuk yazınında eleştirel düşünme öğelerine yönelik araştırmalar yaparak bu kapsamda nitelikli eserleri çocuklarla buluşturmadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada *Küçük Kara Balık* adlı eser incelenmiş ve eserin eleştirel düşünme öğeleri bakımından zengin bir kaynak olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Eserde; çözümlenme, öz düzenleme, yorumlama ve değerlendirme gibi önemli becerilere sıkça yer verildiği görülmüştür. Özellikle çözümlenme, yorumlama ve değerlendirme gibi bilişsel işlemlere ağırlık verilmesi; öğrenilenlerden hareketle değişime gidilmesi tespit edilen önemli durumlardır. Bökeoğlu ve Yılmaz (2005) araştırmalarında, öğrencilerin değişimde zorlanmayan ve çok yönlü bakış açısına sahip olan bireyler olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda incelenen eser, okuyucuya hem sorgulama yapma hem de değişime ve gelişime açık olma durumlarını keşfettirebilecek önemli bir eserdir.

Eleştirel düşünme yeterlikleri bakımından incelendiğinde; başkalarıyla etkileşim kurma, argümanları çözümlenme, soru formüle etme ve çözümlenme yeterliklerinin ön planda olduğu görülmektedir. Sosyal etkileşimin önemini vurgulama, kabullenen değil sorgulayan birey olma ve kanıtla dayalı bir çözümlenme yolu izleme eserde öne çıkan durumlardır. Bununla birlikte değer yargılarını formülleştirme / değerlendirme ve sonuçları hazırlama / değerlendirme yeterlikleri de

göze çarpmaktadır. Özden'e göre (1999, s. 112) eleştirel düşünme yeterlikleri; tenkitçi, değerlendirmeci, şüpheli, analitik, sentezci, açık, dikkatli, mantıksal ve bağımsız düşünme becerilerini kapsayan çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu yeterlikler, okuyucunun benimsediği değer yargılarını mantık süzgecinden geçirmesine; sorunlar karşısında farklı sonuçlar üzerine düşünerek alternatif çözüm önerileri geliştirebilmesine olanak sağlar.

Eleştirel düşünme tutumları bakımından incelendiğinde ise başkalarının duygularını, bilgi düzeylerini ve entelektüel olgunluk derecelerini değerlendirmeye alma ve eleştirel düşünme yeteneklerini uygulamaya koyma eğiliminin ön plana çıktığı görülür. Bu bağlamda, etkileşime, gelişime ve değişime açık olma; kazanılan bilgi ve beceriyi uygulamaya koyma gibi özellikler üzerinde durulmuştur. Aydın ve diğerlerine (2020) göre, birey eleştirel düşünme ile elde ettiği bilgiyi anlamlı kılmak için beceriye dönüştürmeli ve yaparak-yaşayarak öğrenmeye çalışmalıdır. Bu bakımdan eserde önemli yaşam durumlarının sunulduğu söylenebilir. Bilgi sahibi olmanın değerini bilerek yaşamak ise esere değer katan diğer önemli bir durumdur.

Çocukların okuma alışkanlıkları bağlamında eleştirel düşünme boyutlarının seçkin eserlerle verilmesi önemlidir. 2008-2009 eğitim öğretim yılında MEB tarafından, ilköğretim ikinci kademe okutulan Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin eleştirel düşünme eğitimine uygunluğu konusunda araştırma yapan Başoğlu (2010), 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan metinlerin eleştirel düşünme eğitimine uygun olduğu, 7. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan bazı metinlerin eleştirel düşünme bileşenlerine uygun olmadığı ve 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerin ölçütlere kısmen uyduğu sonucuna ulaşmıştır. İlköğretim 4 ve 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metin etkinliklerinin eleştirel düşünme becerileriyle örtüşme düzeyi üzerine araştırma yapan Büyükarıslan (2011) ise 2010-2011 eğitim öğretim yılında okutulan 4 ve 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin etkinliklerinin eleştirel düşünme becerileriyle büyük ölçüde örtüştüğünü tespit etmiştir. Demir ve Baş (2019) ise araştırmalarında ilkökul 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki metinlerde, eleştirel düşünme ölçütlerine ilişkin örnekleri incelemiş ve seçilen ders kitabının eleştirel düşünme ölçütlerini büyük oranda örneklediği sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma sonuçlarından hareketle eleştirel düşünme becerileri, yeterlikleri ve tutumları bakımından zengin bir içeriğe sahip olan *Küçük Kara Balık*'ın çocuklara önerilebilecek önemli bir eser olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, çocuk yazınında eleştirel düşünme öğeleri üzerine farklı eserlerde araştırmalar yapılması, nitelikli görülen eserlerin okuyucuyla buluşturulması önerilmiştir.

Kaynaklar

- Akar, C. ve Kara, M. (2016). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin bazı değişkenlere göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), 1339- 1355.
- Arıcı, A. F. (2016). *Çocuk edebiyatı ve kültürü*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Aydın, E., Erol, S. ve Kaya, M. (2020). Eleştirel okuma yönteminin okuduğunu anlamaya etkisi. *Çukurova Araştırmaları*, 6(1), 141-150.
- Başoğlu, N. (2010). *İlköğretim ikinci kademe Türkçe kitaplarında yer alan metinlerin eleştirel düşünme eğitimine uygunluğu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi.
- Behrengi, S. (2019). *Küçük kara balık*. (Çev. Öner Ciravoğlu). İstanbul: Özyürek Yayınevi.

- Bökeoğlu, O. Ç. ve Yılmaz, K. (2005). Üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünmeye yönelik tutumları ile araştırma kaygıları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 41, 47-67.
- Büyükarıslan, Z. (2011). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metin etkinliklerinin eleştirel düşünme becerileriyle örtüşme düzeyi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni*. (Çev. Murat Bursal- Çev. Ed. Selçuk Beşir Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Demir, H. ve Baş, Ö. (2019). Türkçe ders kitabındaki metinlerin eleştirel düşünme ölçütlerini karşılaması üzerine nitel bir araştırma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(2), 983-1006.
- Dilidüzgün, S. (2018). *Çağdaş çocuk yazını*. Ankara: Tudem.
- Ennis, R. H. (1987), A taxonomy of critical thinking dispositions and abilities, In J.B. Baron and R.J. Sternberg, *Teaching thinking skills: Theory and practice* (p. 9–25). New York (NY): W.H.
- Facione, P. A., Facione, N. C. & Giancarlo, C. A. (2000). The disposition toward critical thinking: Its character, measurement and relationship to critical thinking skill. *Informal Logic*. 20 (1), p. 61-84.
- Güleryüz, H. (2002). *Yaratıcı çocuk edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Hançerlioğlu, O. (1996). *Felsefe ansiklopedisi-kavramlar ve akımlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma*. (Çev. Selahattin Turan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *An expanded sourcebook: Qualitative data analysis*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Nas, R. (2003). *Türkçe öğretimi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Oğuzkan, F. (1993). *Eğitim terimleri sözlüğü*. Ankara: Emel Matbaacılık.
- Özden, Y. (1999). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Paul, R. W. & Elder, L. (2006), “*The miniature guide to-critical thinking concepts and tools*. www.criticalthinking.org.
- Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2006). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 193-200.
- Sever, S. (2015). *Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü*. Ankara: Tudem.
- Sever, S. (2017). *Çocuk ve edebiyat*. Ankara: Tudem.
- Şahin, A. (2015). Çocuğun dil ve zihin gelişimi. Ömer Yılar ve Lokman Turan (Ed.), *Eğitim fakülteleri için çocuk edebiyatı* içinde (s. 5-15). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Thompson, C. (2011). Critical thinking across the curriculum: process over output. *International Journal of Humanities and Social Science*, 1/9, 1-7.
- Tompkins, G. E. (2006). *Language arts essentials*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Critical thinking is not a skill that occurs suddenly or gained in a short time. In childhood, with the transition to the abstract process period, the critical thinking process of the individual begins with cognitive processes where logical rules are started to be sought and accuracy is questioned.

In the digital age, especially children are exposed to many stimulants where technological opportunities are rapidly developing and instant communication is established. Children who are in a critical period in their development should be able to pass every stimulus through the logic filter, evaluate alternative thoughts, and distinguish the correct stimuli through cognitive processes in order to progress healthily in this process. In this context, it is possible to say that children's literature, which prepares children for life and supports their development in many respects, has an important effect.

In this *Küçük Kara Balık* research, document analysis, one of the qualitative research methods was used which aims to examine critical thinking skills, competencies and attitudes. Document analysis involves the analysis of written materials that contain information about the phenomenon or facts intended to be investigated. These kinds of researches help researchers obtain the data they need without any need for observation or interview in order to eliminate uncertainties and reveal meaning (Merriam, 2015: p. 155; Yıldırım and Şimşek, p. 2013). Descriptive analysis approach was used to analyze the obtained data. In the descriptive analysis approach; First of all, a conceptual framework is created for data analysis and in line with this thematic framework, the data are defined, explained, organized and interpreted (Yıldırım & Şimşek, 2013: p. 256). In this context, Facione et al. (2000) critical thinking skills and critical thinking competencies and attitudes determined by Ennis (1987) were used.

In *Küçük Kara Balık*, it is seen that important skills such as analysis, self-regulation, interpretation and evaluation are frequently included. In particular, it is important to focus on cognitive processes such as analysis, interpretation and evaluation, and to make changes based on what has been learned. In this respect, the work is an important work that can make the reader discover both the questioning and openness to change and development.

When analyzed in terms of critical thinking competencies; It was revealed that the competences of interacting with others, analyzing arguments, formulating questions and analyzing skills were frequently used in the work. Emphasis on the importance of social interaction, being an individual who is not accepted but questioning, and following an evidence-based solution are prominent situations in the work. When it is analyzed in terms of critical thinking attitudes, it is seen that the tendency of evaluating the feelings, knowledge levels and intellectual maturity of others and putting critical thinking skills into practice comes to the fore. In this context, being open to interaction, development and change; features such as putting the acquired knowledge and skills into practice are emphasized.

Based on the results of the research, *Little Black Fish*, which has a content rich in critical thinking skills, competencies and attitudes, is recommended to children. In addition, it is suggested that researches on critical thinking elements in children's literature be made in different works and the works considered qualified are brought together with the reader.